

وضعیت مرمت نسخه‌های خطی فارسی در هند اسفناک است/ میراث جهانی هند در معرض خطر است

شناسه خبر : ۱۳۵۳۲۷ دوشنبه ۲۳ بهمن ۱۴۰۲ - ۱۱:۲۶

سید صادق اشکوری محقق و نسخه شناس معتقد است که نسخه های خطی فارسی در هند جزوی از میراث جهانی است که به دلیل شرایط بد نگهداری رو به نابودی است.

به گزارش خبرنگار فرهنگی موج خبر، نسخ خطی از مهم ترین ارکان فرهنگی بشر و نشانگر تاریخ و تمدن یک سرزمین از زوایای مختلف است. زبان فارسی عمری با قدمت ۸۰۰ سال در شبه قاره هند دارد، امروزه نسخ خطی فارسی بسیار زیادی در کتابخانه ها و مراکز اسناد این کشور یافت می شود که هریک از این آثار، میراث ارزشمند فرهنگی و تاریخی شبه قاره و ایران به شمار می آیند.

با این وجود این میراث سال هاست که در آستانه نابودی قرار گرفته است، از سوی سیاست گذاران در هند نیز برای آن فکری نمی شود. در سال های گذشته محققان و پژوهشگران ایرانی تلاش هایی برای نجات این میراث بزرگ داشته اند، اما آیا این تلاش ها کافی بوده است؟ آیا نسخه های خطی فارسی فراوان در هند شناسایی، فهرست مرمت شده اند؟ آیا امروز در دسترس محققان قرار دارد؟

موج خبر، به مناسبت برگزاری نمایشگاه کتاب دهلی و حضور ایران در این نمایشگاه به بررسی وضعیت نسخه های خطی فارسی در هند پرداخته است، سید صادق حسینی اشکوری رئیس مجمع ذخائر اسلامی از جمله پژوهشگرانی است که سال ها بر نسخه های خطی شبه قاره متمرکز بوده است، اشکوری معتقد است که این میراث در آستانه نابودی قرار گرفته است، بسیاری از نسخه ها آفت زده شده و دیگر نمی توان از آن ها استفاده کرد.

متن گفت و گوی تسنیم با اشکوری به شرح ذیل است:

از جهت پراکندگی نسخ خطی در هندوستان جالب است هنوز هم بسیاری از مدارس و مراکز نسخه های خطی را نگهداری می کنند، البته باز هم اگر جزئی تر نگاه کنیم می بینیم که نسخه های خطی اسلامی یا شیعی یا اهل سنت پراکنده هستند، در مراکزی مثل بمبئی آثار شیعی زیادتر است در جایی مثل حیدرآباد آثار شیعی بیشتر است و در لک نو که شیعیان بروز زیادی داشتند طبعاً آثار شیعی بیشتر است.

هند تاثیر گذارترین و مهم ترین همسایه فرهنگی ما در دوره اسلامی است، با توجه به سبقه 800 ساله زبان فارسی در این کشور ما در حوزه نسخ خطی با چه وضعیتی مواجه هستیم؟

هند از تمدن چند هزار ساله برخوردار است، بنابراین بستر فرهنگی و تمدنی بسیار پویایی دارد که بسیار گسترده است، از سوی دیگر یکی از ویژگی های مظاهر تمدن هند، تمدن پذیری با حفظ هویت آنها است. هند نشان داده است که اصراری بر اینکه تمدن های دیگر را در خود هضم کند، ندارد. این تنوع زیستی، تنوع مذاهب و تنوع ایده هایی که در هند می توان مشاهده کرد برگرفته از همین ویژگی است. این تعداد شاعر، ادیب و عالم که در طول تاریخ به هند رفتند و آنجا ساکن شدند، هیچ گاه توسط هند مصادره به مطلوب نشدند.

برای نمونه صائب تبریزی یا به قولی صائب اصفهانی همچنانی ایرانی تبریزی و اصفهانی است، طبعاً زمانی که سیل عظیمی از شعرا، عرفا و علما وارد سرزمین هند شدند و جغرافیای آنجا را پذیرفتند، حال و هوای ادبیاتشان نیز تغییر کرد، به همین دلیل است که هر آنچه را در هند در قالب نسخه‌های خطی و اسناد می‌بینیم جنس متفاوتی با جنس ادبیاتی که در ایران وجود داشته است، دارد. بنابراین ما به صورت ویژه باید هند را بررسی کنیم.

نسخه‌های خطی فارسی در هند بیشتر در کدام مراکز نگهداری می‌شوند؟ به عبارت بهتر در کدام کتابخانه‌های هند نگهداری می‌شوند؟

اگر هند بزرگ و هند کهن را در نظر بگیریم که پاکستان و بنگلادش را هم شامل می‌شود، به جهت تنوع فرهنگی زیاد هند نسخه‌های خطی موجود در این سرزمین در مراکز مختلف نگهداری می‌شوند. برخی از کتابخانه‌ها در جمع‌آوری این نسخه‌ها توجه زیادی داشتند، مثل اینکه ما می‌گوییم در ایران کتابخانه ملی، کتابخانه مجلس، کتابخانه مرعشی، کتابخانه آستان قدس بیشتر نسخه تهیه کردند.

در هند هم می‌گوییم مثلاً دانشگاه علیگر، کتابخانه رضا رامپور، موزه سالار جنگ و... اهتمام بیشتری به جمع‌آوری نسخه‌های خطی داشتند. این به معنای آن نیست که همه نسخه‌ها در این مکان‌ها یا شهرهایی که این مکان‌ها در آن قرار دارند، تولید شده است، بلکه به این معناست که انسان‌هایی بودند، مدیرانی بودند یا گاهی سلاطین یا حکام یا شاهزاده‌های پولداری بودند که توجه ویژه‌ای کردند تا این نسخه‌ها در یکجا جمع و نگهداری شود.

ولی از جهت پراکندگی جالب است هنوز هم بسیاری از مدارس و مراکز نسخه‌های خطی را نگهداری می‌کنند، البته باز هم اگر جزئی‌تر نگاه کنیم می‌بینیم که نسخه‌های خطی اسلامی یا شیعی یا اهل سنت پراکنده هستند، در مراکزی مثل بمبئی آثار شیعی زیادتر است در جایی مثل حیدرآباد آثار شیعی بیشتر است و در لک‌نو که شیعیان بروز زیادی داشتند طبعاً آثار شیعی بیشتر است. در عین حال همین آثار در شهرها و کتابخانه‌های دیگر یافت می‌شود، کما اینکه نسخه‌های ایرانی کم و بیشی می‌بینیم که در نسخه‌های هند پراکنده هستند حالا یا در هند کتابت شدند یا از ایران به هند مهاجرت کردند.

به لحاظ شناسایی و فهرست‌نویسی از چه وضعیتی برخوردار هستند؟ در حوزه فهرست‌نویسی هندی‌ها فعالیتی داشتند یا خیر؟

متأسفانه حرکات خوبی نداشتیم ما بیشتر در حوزه دیجیتال سازی انباردارهای خوبی بودیم، بیشتر نگهبانان خوبی

بودیم، توسعه دهندگان خوبی نبودیم و معتقدم با توجه به سرعت فراوانی که در دگرگونی‌های فرهنگی می‌بینیم و کاهش علاقه قشر جوان به حوزه‌های تمدنی و فرهنگی کهن با خطر از دست دادن همین معدود افرادی که در حوزه فرهنگ کهن کار می‌کنند روبرو هستیم.

اگر مراد نسخه‌های اسلامی یا نسخه‌های زبان فارسی است، متأسفانه هنوز حجم زیادی از این نسخه‌ها هیچ فهرستی ندارند یا فهرست‌های ناقصی نسبت به مجموع کل دارند. برخی قبلاً به زبان انگلیسی تالیف شده و خیلی به فارس زبان‌ها معرفی نشدند، فهرست نسخه‌های فارسی کتابخانه خدابخش در شهر پتتا به زبان انگلیسی تالیف شده است و طبیعی است که این فهرست‌ها باید به زبان فارسی برگردان شود. بعضی از این‌ها فهرست‌های خوبی هستند، برگردان‌شان کفایت می‌کند، ولی همچنان خیلی از این کتابخانه‌ها فهرست‌هایشان به صورت دست‌نویس‌های کتابخانه‌ای بسیار ناقص، پر از غلط است، گویی کاری انجام نشده و باید دوباره این کار را از سر گرفت.

به طور کلی ایرانی‌ها اهتمام خوبی داشتند، مرکز میکروفیلم نور در دهلی نو آثار خوبی را در حوزه فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی هند انجام داده است. مجمع ذخایر اسلامی هم 8 فهرست فقط در مورد هند و 12 تا 13 فهرست هم مجموعاً مورد هند و پاکستان 12 منتشر کرده است.

از نظر ارزش نسخه‌شناسی، نسخ خطی فارسی موجود در هند در چه وضعیتی هستند؟

ابتدا باید مشخص کرد که منظور از ارزش چیست؟ اگر ارزش مادی منظورتان است، نسخه‌های هند به جهت شرایط آب و هوایی و شرایط کاغذ وضع خوبی ندارند و اگر بخواهیم نسبت به نسخه‌های ایران و ترکیه مقایسه کنیم، نسخه‌های ایران سالم و نسخه‌های ترکیه سالم‌تر است. اما از نظر موضوعی و محتوایی باید گفت که جنس نسخه‌های هند متفاوت است، مثلاً نسخه‌هایی با محتوای تصوف و صوفیه در هند خیلی متنوع و مهم هستند. ادبیات در هند بسیار مهم است و زبان فارسی در هند فقط زبان ادب، زبان محاوره یا زبان مکالمه نیست، زبان دین اسلام است، هندی‌ها اسلام را بیشتر از طریق زبان فارسی می‌شناسند، چه اسلام تشیع چه اسلام تسنن. این نکته مهمی است، هنوز هم در بسیاری از مدارس علمیه، کتابهای پایه طلاب علوم دینی به زبان فارسی است، بسیاری از متون را فارسی تدریس کرده و فرا گرفته‌اند. این از نظر مطالعات اسلامی بسیار حائز اهمیت است، نکته‌ای که متأسفانه ما در بررسی میراث هند به آن توجه نداریم.

در سال‌های گذشته تلاش‌هایی برای ارتباط و تعامل پژوهشگران دو کشور انجام شده است که یکی از آن‌ها برگزاری همایش میراث مشترک هند و ایران با تلاش شما بود، پس از گذشت تقریباً یک دهه از این همایش، آیا این ضرورت وجود دارد که برنامه‌های اینچنینی دوباره تدارک دیده شود؟

همایش بین‌المللی مشترک ایران و هند که چند سال پیش برگزار شد، در حکم قطره‌ای از اقیانوس است، یعنی ده‌ها پژوهشکده و ده‌ها دانشگاه و حوزه و کتابخانه و مرکز فرهنگی باید دست به دست هم دهند تا این ارتباط و تعامل شکل واقعی پیدا کند. متأسفانه تلاشی که انگلستان برای از بین بردن فارسی در شبه قاره کرد و بسیار موفق بود، نه تنها منجر به از بین رفتن زبان فارسی در این کشور شد، بلکه بخشی از هویت اسلامی و هویت قومی و بخشی از هویت ایرانی در آن منطقه از بین رفت که به هیچ وجه قابل جبران نیست، مگر این ارتباط‌ها و تعامل‌ها زیاد شود.

از اهل سیاست خیلی انتظار اینگونه حرکات نیست، اما درباره ضرورت برقراری تعانلات بیشتر باید گفت که آیا می‌شود کاری در مقابل عظمت میراث هند و ایران انجام نداد. فقط بحث نسخه‌های خطی نیست، سنگ‌نوشته‌ها و سایر میراث مکتوب از قالب‌های کتیبه‌های مساجد و معابد گرفته تا مینیاتور و نسخه‌های خطی، اسناد و ادبیات، موضوعات مختلف پزشکی و ... همه اینها نیاز به واکاوی دارد، کارهایی که اگر انجام شود تاریخ ما فرهنگ ما و نگاه ما به گذشته را کاملاً دگرگون خواهد کرد.

بخشی از میراث جهانی در هند رو به نابودی است

به لحاظ مرمت و آسیب‌شناسی، نسخه‌های خطی فارسی در هند از چه وضعیتی برخوردار هستند؟ ارتباط مراکز پژوهشی ایران و هند چگونه است؟

وضعیت مرمت نسخه‌های هند بسیار اسفناک است. من خود شاهد مرگ روزانه ده‌ها نسخه در هند بوده‌ام، متأسفانه بافت سیاسی اهتمامی به حفظ و نگهداری نسخه‌های اسلامی ندارد، بدتر آن است که خود اهل فرهنگ که مسلمان هستند نیز توجه خاصی ندارند. طبیعی است که با توجه به جنس کاغذ و جلد و هوای مرطوبی که عموماً هند دارد، اکثر نسخه‌ها در محیط‌های معمولی بسیار آفت دیده، موریانه زده هستند، عمدتاً سوراخ و پودر می‌شوند. من که صدایم به جایی نرسید متأسفانه تلاش‌هایی که انجام شده جسته و گریخته انجام شده است. ولی در طول همین 10-15 سال اخیر بسیاری از نسخه‌های فارسی که در هند است، حتی قابل عکسبرداری نیست و باید زودتر مستند شود و این ضررهایی که می‌بینیم، قابل جبران نیستند فقط ضرر ایران نیست فقط ضرر هند نیست و بخشی از میراث جهانی است که در هند در حال نابودی است و ما به مرمت نسخه‌های خودمان نمی‌رسیم تا چه برسد به نسخه‌های هند.

آیا در حوزه دیجیتال سازی اسناد و نسخه های خطی فارسی در هند پیشرفتی داشته ایم؟

در خصوص دیجیتال سازی اسناد و نسخه های فارسی در هند مجموعه میکروفیلم نور بسیار کارهای با ارزشی در طول چند دهه ای که بودند انجام داد، ارتباطات دولتی خیلی خوبی گرفت، جاهایی که به هیچ وجه نمی شد موافقت کردند، اسناد و نسخه های خطی عکسبرداری شود. اما دیجیتال سازی کافی نیست و ارائه آنها به محققان و در دسترس قرار دادن به محققان باید همزمان انجام شود.

متأسفانه حرکات خوبی نداشتیم ما بیشتر در حوزه دیجیتال سازی انبارداری های خوبی بودیم، بیشتر نگهبانان خوبی بودیم، توسعه دهندگان خوبی نبودیم و معتقدم با توجه به سرعت فراوانی که در دگرگونی های فرهنگی می بینیم و کاهش علاقه قشر جوان به حوزه های تمدنی و فرهنگی کهن با خطر از دست دادن همین معدود افرادی که در حوزه فرهنگ کهن کار می کنند روبرو هستیم. ما همین حالا هم بخشی از پژوهشگران مهم مان را از دست دادیم. اگر امروز این نسخه ها در اختیار پژوهشگران قرار نگیرد، دیگر زمانی نداریم.

بنابراین هم در خصوص دیجیتال سازی اسناد و نسخه های خطی باقیمانده در هند باید کار ویژه ای انجام شود و هم در خصوص اطلاع رسانی و دسترس پذیری این میراث بزرگ.

با توجه به اینکه امروز فارسی دیگر زبان رسمی کشور هند نیست، آیا در حوزه اساتید هندی مسلط به نسخ خطی با مشکلی مواجه نیستیم؟

سوال پایانی شما را باید بنیاد سعدی پاسخگو باشد، باید رایزنی های فرهنگی ایران پاسخگو باشند باید کتابخانه ملی ایران پاسخگو باشد که چقدر ارتباط ایجاد کردند تا این سوسوهای مختصر زبان فارسی را که با عشق و علاقه عده ای در آنجا جریان پیدا می کند، چه اندازه موفق شدند که حفظ کنند. من نمی گویم کار انجام نشده است. ارزش کارهای خوبی که انجام شده را کم نمی کنم اما در مقابل کارهای انجام نشده می توانم بگویم ما هیچ کاری نکردیم.

استاد دانشگاه زبان فارسی نمی تواند فارسی بخواند

کتابخانه ملی چه میزان از کتابهای معاصر، از ادبیات و تاریخ ... منتشر شده بعد از انقلاب را به هند فرستاده است؟ چقدر ما کتابخانه های هند را تغذیه کردیم؟ چقدر متخصصان زبان فارسی را به آنجا فرستادیم؟ چقدر برنامه های مشترک با دانشگاه برگزار کردیم؟ پرفسور زبان فارسی دانشگاه علیگر در جلسه سمیناری که در باره زبان فارسی است؛ مقاله

اش درباره زبان فارسی است، عذرخواهی می کند و می گوید من نمی توانم زبان فارسی صحبت کنم، بنابراین به زبان انگلیسی می خوانم. بدون تعارف وضعیت زبان فارسی در هند به این شکل شده و هر روز هم بدتر می شود، به جهت اینکه ما ارتباط منطقی و پیوسته با لایه های مختلف جامعه علمی هند ایجاد نکردیم و به یک مشت تعارفات اکتفا کردیم.

انتهای پیام/

انتهای پیام/